

ПРЕДГОВОР

Анка Обреновић – један живот

Кад сам први пут отворила *Дневник* Анке Обреновић и показала радозналост, нисам ни слутила да ће протећи многе године док се не одважим да га, овакав какав јесте, разјасним себи и дам објашњења, пре свега, ликова и личности у њему. У првом читању рукописа (који се налази у Српској академији у Београду), нисам могла да растумачим и препознам све особе о којима је реч: ко су конзули, лекари, чиновници, културни посленици, Турци, рођаци и пријатељи, љубави и могући изабраници. Анка и сама, на почетку, када пише о људима који су јој занимљиви, наводи само једно слово, иницијал, или њој самој знану назнаку. Такође, када је реч о путовању њене породице у Мехадију, бројне мапе и карте, оне старије, разјасниле су путештвије у „добровољно” изгнанство.

Пре написаног *Дневника*, Анка Обреновић имала је објављену збирку прича преведених с немачког. Никада није написала ништа оригинално, ништа своје, ни причу, ни песму, а често су о њој говорили као о нашој „врсној” и „првоначној” списатељици. Посвећивали су јој оде и славили је, додворавајући се тако династији Обреновић. Међутим, јесте међу првим женама које су из дана у дан водиле дневник. Али она није имала намеру да га и објави писала је само да би се присетила догађаја и одговорила на школски задатак који јој је дала Тина Тирол, њена наставница, „да изображени обо-

јега пола и код нас тако почну да пишу”, те је дневничка веродостојност и занимљивост утолико већа. Када је Анка почела да пише *Дневник*, није ни слутила да ће се наћи у жижи највећих прекретница – друштвених (као што је сукоб између Јеврема и Милоша) и личних.

Дневник се пише далеко од погледа јавности, и зато је аутор слободан у изношењу свог виђења дате ситуације. Он записује истину онако како ју је видео, чиме су лаж и заблуде искључени. Аутори дневника немају унапред одређену тему о којој ће писати – она се углавном не може предвидети. А ни дужина се не може означити као дефинитивна и коначна. Дневник се може водити свакодневно или повремено, у зависности од тога шта аутор жели да саопшти.

Дневник је Анка писала од краја 1836. до почетка 1838. године. То је време агоније власти кнеза Милоша и врхунац његовог сукоба с братом Јевремом, Анкиним оцем. Она је учесник и сведок многих тадашњих догађања, због чега њен *Дневник*, лишен сваког временског одстојања од дана збивања, има *документарну вредност*. Она пише о стварним људима и догађајима, *сведочећи тако* о свом времену.

Анка је своја размишљања, осећања и запажања бележила из дана у дан, у краћим или дужим временским размацима, и то искрено, без украшавања и жеље да остави утисак на друге – само да би олакшала своме срцу.

Она ће свакодневно говорити и о свом расположењу, здрављу својих најближих, посебно о болешљивом оцу, а нарочито о сестри Симки, која копни из дана у дан, а са чијом се смрћу и завршавају последње странице. Скоро да нема дана а да на крају није записала неколико речи о свом расположењу, добром или лошем:

„расположена сам добро била”, „расположена сам прилично”, „расположена нисам најбоље била”, „расположена сам тужно и жалосно била”.

Код нас у литератури, на неки начин, томе је сличан дневник Милице Стојадиновић Српкиње *У Фрушкој гори 1854*, с тим што га је Милица писала с намером да га објави, доводећи тако себе у позицију да се прилагођава тексту. Занимљив је и дневник хрватске књижевнице Драгојле Јарневић, која се на књижевном пољу први пут појавила 1839. године, када се завршава Анкин *Дневник*. Драгојла је дневник писала 42 године, Анка годину и 21 дан, а Милица пола године. Анка је почела да води *Дневник* са 16 година, Драгојла 20 а Милица 26 година. Све три списатељице знале су немачки – Драгојла је свој дневник писала на немачком, док су Милица и Анка каткад у дневнику бележиле реченице или стихове на немачком језику.

Анка је почела да пише *Дневник* неколико година пошто јој се породица преселила из Шапца у Београд, а по узору на своје вршњакиње из европских земаља. Од најраније младости имала је кнежевски статус, богатство и углед своје породице.

Ликови у Анкином *Дневнику* нису обележени типским одликама. На првим страницама упознајемо их без најаве, увода и описа, што се и подразумева када се има на уму дневничка форма, где нема *постепене* карактеризације. Тек са прочитаном последњом реченицом може се дати преглед главних ликова. Анка своје ликове није обликовала уметнички. У *Дневнику* се не може говорити о *главном јунаку*, ако под тим појмом не подразумевамо саму ауторку, али можемо говорити о њеном *карактеру*, јер док пише о себи, она открива

властити карактер, али тумачи и карактере стварних, историјских личности.

Ко је заправо Анка Обреновић, у време писања дневника девојчурак, а у каснијим годинама жена која је имала пресудну улогу у историјским догађајима? Рођена је у Шапцу, 20. марта (1. априла по старом календару) 1821. године. Њен отац Јеврем почетком деветнаестог века био је један од најпросвећенијих људи у Србији. Оженио се Томанијом, кћерком Анте Богићевића. Имали су деветоро деце: близнакиње Јелену и Симку, сина Алексију, те Љубицу, Николу, Јекатерину, Стану и Милоша. Док је боравио у Шапцу, Јеврем је од те вароши направио најнапредније место. У породици где су се читале стране новине и књиге, и где се неговала музика, живела је једна од првих образованијих жена у тада још заосталој Србији. Кад их је посетио 1826. Јоаким Вујић, писао је о лепо уређеним собама по европском укусу, а нарочито се одушевио столицама и лежајевима. Кнегиња Љубица у своме конаку тада још није имала столице ни стола, све до 1839. године.

Године 1823. почела је да учи да свира клавир млађа кћи кнеза Милоша – Савка Обреновић, којој је тада било девет година. Неколико година касније (1829), у Шапцу су почеле да уче „ударати у гитар и клавир” и деца Јеврема Обреновића. Вероватно да се кнез Милош томе противио и да је прекорио брата, те му се Јеврем правда. Учитељ им је био Јосиф Шлезингер, оснивач прве „банде” у Србији. Исте године, из Земуна су код Јеврема дошли Димитрије и Тина (Христина) Тирол да буду учитељи Јевремовој деци. И код њих су се задржали пуних 12 година. Тирол је учио децу страним језицима, а Тина је подучавала Анку европском понашању. Анка оставља народну одећу и прва се у тадашњој, за-

осталој Србији облачи по последњој бечкој и париској моди.

Године 1831. Јеврем је дошао са породицом у Београд, где је био постављен за „губернатора вароши и Нахије београдске”. Купио је кућу с пролећа, али су му је Турци запалили. У тадашњем Београду било је мало добрих кућа, само ред ниских дрвених дућана са крововима од шиндре. Једино се кнежева кућа издвајала од осталих. Није било кућа за преноћиште, ни намештаја у собама, а од стеница се није могло живети. Култура и образовање нису продирали чак ни у кнежев двор: кнегиња Љубица тежила је скромности; раскош јој је била страна, па је код српских жена заговарала „простоту и старе навике”. Године 1834. једино је кнез имао каруце, кнегиња Љубица и Томанија возиле су се колима које су вукли волови. Интове су имали једино митрополит и Јеврем Обреновић, док су се остали превозили колима у које су били упрегнути волови. Јело се дрвеним кашикама, спавало се на поду, а јастуци су били напуњени сламом. Стаклени прозори били су реткост – имао их је кнез Милош и његова браћа – а ако би се стакло разбило, носили су их у Земун код мајстора на поправку; иначе су људи уместо стакла користили папир *пенџерлију*. Понека кућа имала је патос, али се обућа обавезно изувала и окретала одмах на супротну страну како би се, потом, лакше обула. Огледала су била реткост, за осветљење су коришћене лојанице и луч. Први кревет унесен је у кућу Јеврема Обреновића, и то не због њега, већ за његову кћер Анку. Милош Обреновић тад је још увек спавао на поду, као владар.

У пролеће 1836. у Београду је основан аустријски конзулат, а први конзул био је Антун Михановић. Убрзо потом отворени су енглески, руски и францу-

ски конзулати. О Антуну Михановићу Анка ће писати свакодневно, говорећи о „недореченој љубави”. За конзулов долазак кнез Милош морао је обезбедити пристојне куће, којих је у Београду било мало. Тако је за Антуна купио кућу у Савамали, енглеског конзула Хоџеса сместио је у делу београдске царинарнице, а руског конзула Вашченка, касније, у једну од својих кућа. О свима њима Анка ће брижно писати дневничке записе, са више и мање наклоности, гнева, до сплеткареша и интрига. Са доласком страних дипломата започињу и књижевно-уметничка посела у Јевремовом дому, где главну реч има, наравно, Анка. Већ пре тога, са 13 година, она је почела да објављује преводе са немачког у часописима. Уредник Димитрије Давидовић наговештавао је њене „дарове ума” до светле будућности, тврдећи да ће престићи „оне две-три Српкиње списатељице које су досад” писале. Са завршетком писања *Дневника* престаје и њен преводилачки (књижевни) рад. Године 1836. објавила је књигу *Наравоучителне повести* на свега 136 страна.

О самом *Дневнику* може се рећи да је сачуван у доста добром стању, осим што је на једном листу различено мастило, па је ту текст скоро нечитљив. Анка је *Дневник* писала по старом календару. Рукопис је обрађен у складу с данашњим правописом, али су сачувани изузеци, на пример у писању малих и великих слова, где је задржано Анкино писање великим словима, на пример: Бабо, Мајка, Светла Књагиња, Светла Госпоја, Књаз, јер то пише доследно на свим страницама.

Анка Обреновић почела је да пише *Дневник* када је имала непуних шеснаест година. Први записани датум јесте 16. децембар 1836. године, а последњи 5. јануар 1838. године. О чему је све писала? Нема значајније

личности у тадашњој Србији а да није поменута на њеним страницама, нема важнијег догађаја који није забележила, што важи и за најинтимније белешке о удварањима и удаји, о путовању и литератури коју чита, о дворским сплеткама у којима и сама учествује, о својој породици и породици Милоша Обреновића понајвише, о миру и свађи, о конзулима, лекарима, о слутњама и надањима.

Тек што је завршила са писањем дневничких белешака, Димитрије Тирол објавио је *Уранију* за 1838. годину, где су биле слике Јевремових кћери. Нарочито је слика Анке Обреновић узнемирила кнеза Милоша, те је наредио полицији да све примерке покупи „и све оне ликове из њих исећи дао”.

Анка је увек тежила томе да буде у отменом друштву; ту своју особину није прикривала. Било јој је отужно гледати примитивизам; све старе обичаје лако је одбацивала, а још лакше прихватала оно старо и ново. Из *Дневника* сазнајемо да је путовала у Мехадигу, Херкулес бању, Рудну и Чепс, али годинама касније најчешће ће ићи до Темишвара, Букурешта, али и до Париза и других европских метропола. У Бечу се среће са Вуком, који их, кад год је у Београду, редовно посећује. У Бечу је крстила Вукову новорођену кћер и дала јој своје име – Анка.

Када је напунила двадесет и једну годину, Анка се 1842. удала за Александра Константиновића и са њим имала четворо деце: Александра и Катарину (и Стану и Томанију, које су умрле као девојке). За мужа је говорила да је „неподношљиво досадан”; и након шеснаест година брака, а убрзо после његове смрти, родила је ванбрачну кћер са зетом Јованом Германом, који је био муж њене рођене сестре, тада већ покојне. Затим улази

у полемику између Вука и Јована Хаџића; неодређено пише Вуку, па се чини да је то заправо није ни занимало. Године 1859. враћа се у Београд и тада почиње њена велика улога у друштвеном животу: све више времена проводи на двору кнеза Михаила, узима учешће и води главну реч на свим поселима, меша се у државна питања... Након одласка кнегиње Јулије из земље, она постаје главна дворска домаћица. У сулудој тежњи за влашћу, замислила је да јој се ћерка Катарина уда за брата од стрица, кнеза Михаила. Сазива посела којима присуствује најотменији свет и води политичке игре. Своју ванбрачну кћер Симку доводи у Београд, на опште незадовољство многих грађана, који су јој замерали „неморалан и лак живот”. Кнез Михаило заљубио се у Катарину и тако потпао под велики утицај своје сестре Анке. Међутим, тај брак црква није дозвољавала због родоскрнављења: побунили су се митрополит, Гарашанин и кнежеви саветници. Том браку противила се и Томанија. А Милица Стојадиновић Српкиња о свему је редовно обавештавала своју драгу пријатељицу Мину Караџић у Бечу: „Анка тера своје старе наваде, и – кити кћер, брине се како ће је Књагињом начинити, ал’ то неће доживети.” И доиста, 29. маја 1868. године убијена је Кошутњаку заједно са кнезом Михаилом. Атентат је преживела кћерка Катарина и мајка Томанија. Анка је сахрањена већ сутрадан у манастиру Раковица, у породичној гробници Обреновића. На њеном погребу било је доста света, али примећено је да су изостали виђенији људи. То је био знак протеста, јер је Анка својим утицајем на кнеза највише допринела његовој трагедији.

Дневник Анке Обреновић, после 185 година од дана првог записаног ретка, изронио је из таме архив-

ских полица и ушао у светлост првих и скромних истраживања. Објављивањем се отварају могућности за многа нова изучавања, померају се границе у редоследу досадашњих штампаних дневничких форми. Дневник је занимљив за историчаре, јер је писан у жижи великих ломова владавине Милоша Обреновића; у њему су описане или узгред поменуте све значајније личности тога доба; за историчаре књижевности, туркофиле и све оне који ће на страницама ових дневничких записа открити нови свет виђен очима петнаестогодишње девојке. Уједно, ово је и *интимни дневник* – садржи податке из личног живота, претежно сентименталне природе, и представља ауторкину исповест. *Дневник* је писан хроничарским стилем, сведеним на прецизно набрајање података, углавном оних који су саму ауторку занимали.

Ако се има у виду да је досад објављен дневник Милице Стојадиновић Српкиње *У Фрушкој гори 1854*, онда се *Дневник* Анке Обреновић, писан 1836–1838, скоро 20 година раније, може сматрати првенцем у женској дневничкој литератури. На основу прегледа досадашње литературе, може се закључити да је *Дневник*, ипак, писала најмлађа особа.

На крају треба нешто рећи и о Анкиној личности на страницама *Дневника*. Но, пре тога, морамо имати на уму да она својом појавом никога није остављала равнодушним – од оних који су је хвалили и дивили јој се до оних који су је кудили. Имала је великих амбиција, па је често знала да каже: „Да сам ја кнез....урадила бих” то и то. Имала је претензије на престо, а није доживела да види свога унука Милана као владара Србије. Њен *Дневник* јесте интимна историја ње саме, али у склопу њеног друштвеног положаја, образовања, при-

родне проницљивости и доследности. Она без длаке на језику критикује све мане које уочава у свом окружењу: од владара до министара, од лекара до учитеља, писаца и дипломата. Кроз њен живот, а на исписаним страницама, продефиловала је цела свита најзначајнијих људи.

Утврђивање идентитета појединих личности представљало је највећи истраживачки изазов. Неке личности нису разрешене; није утврђен њихов идентитет, на пример, стара поша, апотекар, итд. али њих има мало, па то свакако неће утицати на разумевање и читљивост *Дневника* у целини.

Да ли је Анка могла знати колика је вредност њеног *Дневника*? Ако и није била свесна те важности, ипак је знала, тачно и јасно, да је она једина у својој околини која пише *Дневник*. Желела је да забележи *све битно* што се у њеној средини догађа. Она је добро знала да само образовани људи воде дневник, а себе је сматрала образованом. Била је привилеговани члан породице – уживала је многе слободе и могућности да ради оно што жели. Била је татина љубимица, и на неки начин играла улогу сина.

Можда је преувеличано мишљење појединих историчара да је Анка Обреновић својим болесним амбицијама терала кнежевину Србију у несрећу. Али неоспорно је да се у *Дневнику* могу наслутити јасне црте њене личности које ће, годинама касније, пресудно утицати на кобне одлуке кнеза Србије.

Рагмила Гикић Пејровић